

DOI <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2022-26-1-190-198>

УДК 37.022

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-7334-6625>

*Анна Корнієнко,
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
Інститут проблем виховання НАПН України,
м. Київ*

ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ ЗАКЛАДІВ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ БОЙОВИХ ДІЙ

***Анотація.** У статті акцентовано увагу на тому, що в умовах війни значення освіти виняткове. Позашкільна освіта у цьому сенсі має значні переваги, зважаючи на її специфіку (мобільність, варіативність, соціально-педагогічну спрямованість, добровільність, доступність) та можливості здійснення у різноманітних формах (гурток, студія, клуб або інше творче об'єднання); орієнтацію на інклюзивність та безбар'єрність. В умовах воєнного часу педагоги закладів позашкільної освіти проводять не лише освітню, але й просвітницьку, громадську діяльність, надають психологічну підтримку та організують цікаве дозвілля для дітей, які вимушено покинули свої домівки. Особливо на часі численні освітні, методичні, просвітницькі проекти, а також акції, заходи, волонтерські проекти, спрямовані на психологічну підтримку дітей та дорослих в умовах війни. Зокрема, психологічної підтримки потребують діти, які вимушено залишили свої домівки.*

Метою статті є здійснення аналізу даних, отриманих в результаті теоретичного та емпіричного дослідження, спрямованого на розробку необхідного матеріалу для впровадження у практичну діяльність закладів позашкільної освіти.

Аналіз теоретичних узагальнень та практичного досвіду діяльності закладів позашкільної освіти виявив суперечності між потребою закладів позашкільної освіти у методичному супроводі процесу формування навички безпечної поведінки в надзвичайних ситуаціях та відсутністю такого забезпечення. На виконання цього запиту було розроблено наскрізну навчальну програму з позашкільної освіти оздоровчого напрямку «Основи безпеки життєдіяльності в умовах бойових дій», а також методичні рекомендації до неї.

Виявлено, що педагоги, прагнучи надати вихованцям «навички безпечної поведінки в надзвичайних ситуаціях», мають бажання у своїй практичній діяльності користуватися готовими розробками.

У висновках наголошено, що в умовах воєнного часу педагоги закладів позашкільної освіти проводять не лише освітню, але також просвітницьку, громадську діяльність, надають психологічну підтримку та організують цікаве дозвілля для дітей, які вимушено покинули свої домівки.

***Ключові слова:** заклад позашкільної освіти, навчальна програма, безпечна поведінка, надзвичайні ситуації, умови бойових дій, методичні рекомендації, освітній процес.*

© Анна Корнієнко, 2022

Вступ. У системі освіти заклади позашкільної освіти виконують не додаткову, а, за певних умов, випереджувальну функцію. Відповідно до Закону України «Про освіту» позашкільна освіта є невід'ємним складником системи освіти, яка створює додаткові можливості для духовного, інтелектуального і фізичного розвитку дітей та підлітків. Ефективність виховання молоді у закладах позашкільної освіти обумовлена багатством

змісту, форм та методів виховної діяльності в гуртках та творчих об'єднаннях. Поєднання колективних, групових та індивідуальних занять дозволяє забезпечити цілісний підхід до виховання особистості.

За оперативними даними, станом на 11 квітня 2022 року частина закладів позашкільної освіти у Донецькій, Луганській, Запорізькій, Київській, Харківській, Херсонській, Чернігівській, Миколаївській та Дніпропетровській областях припинили свою діяльність у зв'язку з бойовими діями або окупацією. Не працюють заклади позашкільної освіти, які перебували або перебувають у зоні активних бойових дій у Київській та Донецькій областях. В результаті авіаударів та обстрілів ворожою технікою пошкоджено деякі заклади позашкільної освіти у Миколаївській, Чернігівській, Луганській, Харківській та Київській областях. Зазнала руйнувань частина закладів позашкільної освіти на підконтрольній Україні території в Донецькій області [6].

У той же час в умовах збройної агресії російської федерації переважна більшість закладів позашкільної освіти продовжують активно працювати, організовуючи освітній процес, виховання, розвиток творчих здібностей дітей та учнівської молоді, забезпечуючи їх змістовне дозвілля та психологічну підтримку. Залежно від безпекової ситуації освітній процес у закладах позашкільної освіти здійснюється за дистанційною та змішаною формами навчання.

Для забезпечення організації діяльності закладів позашкільної освіти на інформаційних ресурсах Міністерства освіти і науки України, Національної академії педагогічних наук України, державних центрів позашкільної освіти щотижнево висвітлюється розклад дистанційних занять з позашкільної освіти та відповідні навчальні матеріали. Керівники гуртків та педагогічні працівники закладів позашкільної освіти для проведення дистанційного навчання можуть скористатися рекомендаціями та електронним банком науково-методичної літератури, розміщеними на сайті МОН України. З метою популяризації та обміну кращого досвіду педагогів закладів позашкільної освіти, ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» створено електронну сторінку «Позашкілля: скарбничка досвіду» та ін.

Також було розроблено ряд нормативно-правових документів: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні»; листи МОН від 06.03.2022 № 1/3371-22 «Про організацію освітнього процесу в умовах військових дій»; від

18.03.2022 № 1\3544-22 «Про забезпечення освітнього процесу в закладах позашкільної освіти під час дії воєнного стану»; від 19.03.2022 №1/3556-22 «Зкладам освіти, установам, які вимушені змінити місце розташування у зв'язку з проведенням в місцях їх розташування бойових дій або тимчасовою окупацією території України, необхідно перейти на обслуговування до органів казначейства за новою адресою розташування»; від 29.03.2022 № 1/3737-22 «Про забезпечення психологічного супроводу учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану», від 04.04.2022 № 1/3872-22 «Про методичні рекомендації «Перша психологічна допомога. Алгоритм дій» та ін.

Водночас, запити педагогічних працівників позашкільної освіти свідчать, що у них не вистачає матеріалів для проведення занять у сучасних умовах, тому необхідно дослідити оптимальну інформаційну складову сучасної позашкільної освіти.

Мета та завдання. Метою статті є здійснення аналізу даних, отриманих в результаті теоретичного та емпіричного дослідження уточнення розробки необхідного матеріалу для впровадження у практичну діяльність закладів позашкільної освіти.

Методи дослідження. З метою визначення теоретичних основ дослідження застосовано методи аналізу і узагальнення соціологічної, психологічно-педагогічної, методичної літератури. Емпіричні методи: анкетування, бесіди, спостереження, що використовуються для визначення суперечностей у практичній діяльності освітніх закладів. Метод математичної статистики було використано для кількісної обробки результатів, що дало змогу зробити висновки про результативність запропонованої освітньої технології розвитку дитини у закладах позашкільної освіти.

До дослідження було залучено 637 педагогічних працівників закладів загальної середньої та позашкільної освіти м. Києва, Кіровоградської, Житомирської, Сумської, Чернігівської, Дніпропетровської областей (загалом 17 областей).

Результати дослідження. Серед проблем у здійсненні освітнього процесу, які виникають у педагогів закладів позашкільної освіти в умовах воєнного стану, – «недостатньо інформації щодо організації роботи закладів позашкільної освіти в умовах воєнного стану» (60,8 %), проблеми режиму роботи та оплати праці (оплата 2/3) – (5,1 %); неможливість налагодження комунікації з усіма учнями; психологічні проблеми, коли заняття переривалися повітряними тривогами та інші (21 %).

За умов сьогодення 74,6 % педагогічних працівників вносили корективи у зміст

навчальної програми. 15,3 % педагогічних працівників у своїх навчальних програмах зробили скорочення годин, 39 % змінили зміст занять, 44,0 % розширили тематику занять, 1,7 % респондентів зазначили, що чітко виконують навчальну програму відповідно до навчально-тематичного плану.

Серед головних завдань позашкільної освіти в умовах воєнного стану більшість учасників опитування обрали варіант «надання учням психологічної підтримки та адаптації до змін» (84,68 %); на другій позиції – «формування гнучких навичок (критичне мислення, уміння конструктивно керувати емоціями, уміння оцінювати ризики та приймати рішення тощо)» (77,7 %); 66,1 % вважають, що важливим є «надання актуальної інформації щодо безпечної поведінки в надзвичайних ситуаціях тощо»; на четвертій позиції – «створення можливостей для творчої самореалізації» (63,4 %); 50,9 % – «надання знань, формування компетентностей», а також учасники запропонували власні варіанти: «неформальне спілкування, соціалізація дітей»; «намагатися відволікти дітей, переключити їх увагу від жахливих реалій» тощо.

На питання «Яку допомогу щодо організації освітнього процесу у закладі позашкільної освіти Ви бажали б отримати?» розподілилися відповіді таким чином: 75,7 % методичні рекомендації забезпечення освітнього процесу в закладах позашкільної освіти під час дії воєнного стану; 40,5 % готову до впровадження навчальну програму першої медичної допомоги, поводження з небезпечними предметами, безпечної поведінки в надзвичайних ситуаціях тощо; 15 % адаптація освітніх платформ для позашкілля; 5,1 % надати можливість закладу здійснювати освітню діяльність; 5,1 % методичну допомогу з організації освітнього процесу закладів позашкільної освіти в дистанційному режимі через руйнування місцевої інфраструктури; 5,1 % допомога в організації дистанційних занять з дошкільниками.

Відповіді об'єднуються змістом того, що вихованцям необхідно надати «навички безпечної поведінки в надзвичайних ситуаціях». Але при цьому виділяється бажання мати готові для впровадження у практичну діяльність розробки.

Тому співробітниками лабораторії позашкільної освіти розроблено наскрізну навчальну програму з позашкільної освіти оздоровчого напрямку «Основи безпеки життєдіяльності в умовах бойових дій» [1], а також методичні рекомендації [2] до неї.

Зміст методичних рекомендацій повністю розкриває теми навчально-тематичного плану програми:

- умови війни: правила та поради;
- хімічна небезпека;
- радіаційна аварія;
- рани та їх обробка;
- пов'язки та їх накладання;
- перша допомога при опіках, перегріванні, обмороженні;
- тести на виявлення ознак життя.

Мета наскрізної навчальної програми: навчити правилам збереженню здоров'я та життя свого та оточуючих людей в умовах бойових дій.

Завдання наскрізної навчальної програми:

- ознайомити з правилами поведінки у зоні бойових дій;
- навчити обробляти рани та робити перев'язки;
- навчити надавати першу медичну допомогу при опіках, перегріванні, обмороженні;
- навчити найпростішим тестам на виявлення ознак життя.

Наскрізна навчальна програма розрахована на 18 годин і може бути реалізована на заняттях гуртків усіх напрямів позашкільної освіти. Відповідно до цього, вона може бути використана в повному обсязі або за окремими темами для посилення основної навчальної програми відповідно до напрямку.

Форми і методи навчання: навчання проводиться за фронтально-індивідуальною формою; використовуються наступні методи: бесіда, лекція, індивідуальні та колективні вправи.

Програма є орієнтовною. Керівник гуртка може вносити зміни й доповнення у зміст програми та розподіл годин за темами, урахуваючи інтереси гуртківців, стан матеріально-технічної бази закладу.

У результаті вивчення навчальної програми:

- вихованці мають знати: правила поведінки під час повітряної тривоги, обстрілів, комендантської години; правила поведінки при хімічній небезпеці; тести на виявлення ознак життя;
- вихованці мають вміти: впоратися зі стресом під час війни; накладати пов'язки на різні частини тіла;
- вихованці мають набути досвід: накладання пов'язок на різні частини тіла.

Дана програма для виявлення її ефективності впроваджується в практику, а аналіз результатів її застосування дозволить оптимізувати освітній процес діяльності позашкільних закладів освіти України.

Обговорення. Російська федерація розпочала найбільш жорстоку війну на європейському континенті з часів Другої світової війни. Не зважаючи на надзвичайну стійкість та професійний рівень збройних сил України, які нищать окупантів і завдають їм значних втрат; громадську активність та патріотичний супротив українців, безпрецедентну підтримку країн світу, ворогу вдалося нанести значної шкоди нашій країні.

Через збройну агресію росії та військові злочини в Україні гинуть мирні мешканці, зокрема, діти. Частина населених пунктів України не має елементарних умов для здійснення освітнього процесу (зруйнована інфраструктура, житлові будинки та заклади освіти, лікувальні установи, спортивні об'єкти, бібліотеки; тривають постійні обстріли тощо). Значна кількість закладів освіти відчинили свої двері для біженців, надали прихисток і підтримку тисячам дорослих і дітей.

У надскладних умовах МОН України прийняло рішення про відновлення освітнього процесу там, де це є можливим. «Ми переконані, що освіта, досконалі знання та вміння – найпотужніша зброя на всі часи. Зараз важливо не зупинятися та продовжувати освітній процес» - зазначено на порталі МОН.

МОН України надало рекомендації, зокрема: «Пріоритетом для нас є забезпечення максимально можливої безпеки для кожної дитини, кожного працівника системи освіти. У зв'язку з тим, що в частині регіонів України зберігається реальна загроза для життя та здоров'я мирних мешканців, а в більшості регіонів по кілька разів на день оголошується повітряна тривога, рекомендуємо організовувати роботу закладів освіти у залежності від конкретної ситуації» [6].

Висновки. В умовах війни значення освіти виняткове. Позашкільна освіта у цьому сенсі має значні переваги, зважаючи на її специфіку як то мобільність, варіативність, соціально-педагогічну спрямованість, добровільність, доступність та можливості здійснення у різноманітних формах (гурток, студія, клуб або інше творче об'єднання); орієнтацію на інклюзивність та безбар'єрність.

В умовах воєнного часу педагоги закладів позашкільної освіти проводять не лише освітню, але також просвітницьку, громадську діяльність, надають психологічну підтримку

та організовують цікаве дозвілля для дітей, які вимушено покинули свої домівки.

Особливо на часі – численні освітні, методичні, просвітницькі проекти, а також акції, заходи, волонтерські проекти тощо, спрямовані на психологічну підтримку дітей та дорослих в умовах війни. Зокрема, психологічної підтримки потребують діти, які вимушено залишили свої домівки.

Аналіз теоретичних узагальнень та практичного досвіду діяльності закладів позашкільної освіти виявив суперечності між: потребою закладів позашкільної освіти у методичному супроводі процесу формування навички безпечної поведінки в надзвичайних ситуаціях та відсутністю такого забезпечення. На виконання цього запиту було розроблено наскрізну навчальну програму з позашкільної освіти оздоровчого напрямку «Основи безпеки життєдіяльності в умовах бойових дій», а також методичні рекомендації до неї.

Впровадження розробленого матеріалу у практичну діяльність закладів освіти збільшить шанси на виживання кожного, хто в умовах і на території військових дій наражається високому ризику, особливо в ситуаціях, пов'язаних зі збройними протистояннями, для яких характерна велика кількість жертв, пов'язаних з нерозбірливістю у веденні бойових дій і з інших причин, у результаті яких цивільні особи стають об'єктами безпосереднього нападу. І хоча цивільні не в змозі контролювати воєнні дії, вони можуть адаптувати свою поведінку, щоб не постраждати від цих дій, або вжити адекватних заходів, за потреби.

Список використаних джерел

1. Вербицький В.В., Корнієнко А.В., Мачуський В.В. Наскрізна навчальна програма з позашкільної освіти оздоровчого напрямку «Основи безпеки життєдіяльності в умовах бойових дій» URL:

<https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2022/04/01/Prohrama.pozashk.Osnovy.bezp.zhyttyediyal.v.umovakh.boyo vykh.diy.01.04.22.pdf>

2. Вербицький В.В., Корнієнко А.В., Мачуський В.В. Методичні рекомендації для позашкільної освіти «Основи безпеки життєдіяльності в умовах бойових дій» URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2022/04/01/Method.rekom.do.prohramy.pozashk.Osnovy.bezp.zhyttyediyal.v.umovakh.boyo vykh.diy.01.04.22.pdf>

3. Корнієнко А.В. Експериментальне дослідження інноваційного розвитку методичної діяльності в закладі позашкільної освіти. Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал: матеріали Звітної науково-практичної конференції Інституту проблем виховання НАПН України за 2021 рік (26 травня, 2022, м. Київ). Вип. 10. Івано-Франківськ: НАІР, 2022. С. 87-91.

4. Модернізація організації освітнього процесу в закладах позашкільної освіти: методичний посібник / [А. Е. Бойко, В. В. Вербицький, А. В. Корнієнко, О. В. Литовченко; за ред. В. В. Мачуського]. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2020. 223 с.). URL: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/723075>

5. Про забезпечення освітнього процесу в закладах позашкільної освіти під час дії воєнного стану. URL: <https://drive.google.com/file/d/1Jb4h3mXOQWoQU8fCdqvRTn0rSZjOGxYP/view>

6. Про організацію роботи закладів позашкільної роботи, МОН 1/4142-22 від 14.04.2022. URL:<https://imzo.gov.ua/2022/04/27/lyst-mon-vid-14-04-2022-1-4142-22-pro-orhanizatsiiu-roboty-zakladiv-pozashkil-noi-osvity/> (дата звернення: 10.08.2022)

7. Про організацію освітнього процесу, МОН 1/3371-22 від 06.03.2022. URL: http://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/86062/ (дата звернення: 10.08.2022)

References

1. Verbytskyi, V.V., Korniienko, A.V., & Machuskyi, V.V. (2022). *Naskrizna navchalna prohrama z pozashkilnoi osvity ozdorovchoho napriamu «Osnovy bezpeky zhyttiediialnosti v umovakh boiovykh dii»* [Cross-cutting curriculum of out-of-school education of health direction “Basics of life safety in the combat conditions”]. Retrieved from

<https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2022/04/01/Prohrama.pozashk.Osnovy.bezp.zhyttyediyal.v.umovakh.boiovykh.diy.01.04.22.pdf>

2. Verbytskyi, V.V., Korniienko, A.V., & Machuskyi, V.V. (2022). *Metodychni rekomendatsii dlia pozashkilnoi osvity «Osnovy bezpeky zhyttiediialnosti v umovakh boiovykh dii»* [Methodological recommendations for out-of-school education “Basics of life safety in the combat conditions”]. Retrieved from

<https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2022/04/01/Method.rekom.do.prohramy.pozashk.Osnovy.bezp.zhyttyediyal.v.umovakh.boiovykh.diy.01.04.22.pdf>

3. Korniienko, A.V. (2022) *Eksperymentalne doslidzhennia innovatsiinoho rozvytku metodychnoi diialnosti v zakladi pozashkilnoi osvity* [An experimental study of the innovative development of methodological activity in institutions of out-of-school education]. Ivano-Frankivsk: NAIR.

4. Boiko, A.E., Verbytskyi, V.V., Korniienko, A.V., Lytovchenko, O.V. & Machuskyi V.V. (Ed.) (2020). *Modernizatsiia orhanizatsii osvitnoho protsesu v zakladakh pozashkilnoi osvity* [Modernization of the organization of the educational process in of out-of-school education]. Kropyvnytskyi: Imeks-LTD. Retrieved from URL:<http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/723075>,

5. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2022). *Pro zabezpechennia osvitnoho protsesu v zakladakh pozashkilnoi osvity pid chas dii voiennoho stanu* [On ensuring the educational process in out-of-school education institutions during martial law]. Retrieved from <https://drive.google.com/file/d/1Jb4h3mXOQWoQU8fCdqvRTnOrSZjOGxYP/view>

6. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2022). *Pro orhanizatsiiu roboty zakladiv pozashkilnoi roboty* [On the organization of the work of institutions of out-of-school education]. Retrieved from <https://imzo.gov.ua/2022/04/27/lyst-mon-vid-14-04-2022-1-4142-22-pro-orhanizatsiiu-roboty-zakladiv-pozashkil-noi-osvity/>

7. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2022). *Pro orhanizatsiiu osvitnoho protsesu* [On the organization of the educational process]. Retrieved from http://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/86062/

Anna Kornienko,

PhD in Pedagogy, Senior Researcher,

Institute of Problems on Education of the NAES of Ukraine

Kyiv

EDUCATIONAL ACTIVITY OF INSTITUTIONS OF OUT-OF-SCHOOL EDUCATION IN COMBAT CONDITIONS

Abstract. *The article emphasizes that in war, the importance of education is exceptional. Out-of-school education in this sense has significant advantages, given its specificity, such as mobility, variability, social and pedagogical orientation, voluntary, accessibility and possibility in various forms (studio, hobby club or other creative association); orientation to inclusivity and barrier. In wartime, educators of institutions of out-of-school education carry out not only educational, but also public activity, provide psychological support and organize interesting leisure for children who have left their homes. Nowadays,*

there are important numerous educational, methodological, educational projects, as well as actions, measures, volunteer projects, etc., aimed at psychological support for children and adults in wartime. In particular, children, who were displaced, left their homes, need psychological support.

The purpose of the article is to analyze the data obtained as a result of theoretical and empirical study of clarification of the development of the necessary material for implementing into the practical activity of institutions of out-of-school education.

Analysis of theoretical generalizations and practical experience of the activities of institutions of out-of-school education revealed the contradictions between the need for institutions of out-of-school education in the methodological support of the process of formation of safe behavior in emergencies and the lack of such security. In order to fulfill this request, a crosscutting curriculum of out-of-school education of the health direction "Basics of life safety in combat conditions" was developed, as well as methodological recommendations for it.

The results of a survey of pedagogical staff of educational institutions, which was conducted to clarify the development of the necessary material for introduction into the practical activity of institutions of out-of-school education.

It was found that educators want to use ready-made methodological recommendation and advice in educational process in order to develop students' skills of safe behavior in emergencies. The conclusions emphasize that out-of-school education plays an important role in wartime.

Keywords: *institution of out-of-school education, curriculum, safe behavior, emergencies, hostilities, methodological recommendations, educational process.*

Стаття надійшла до редакції 08.08.2022
Стаття прийнята до публікації 28.09.2022